

Juliusz M. Maliszewski

"Ochrona pomników historii i kultury", Moskwa 1973 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 29/1 (112), 71-72

1976

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

znacznie przekroczyły to pojęcie, gdyż miały charakter publiczny), to powinny znajdować się do nich przynajmniej odsyłacze przy historii muzealnictwa. Należy też pamiętać, że wiele prac z problematyki historyczno-muzealnej ukazało się poza wydawnictwami specjalistycznymi, choćby książka o podstawowym znaczeniu — Kazimierza Malinowskiego *Prekursory muzeologii polskiej*, wydana przez Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk w 1970 r.

Najbardziej wymagający recenzent, wygrymaszający na układ czy zakwalifikowanie haseł, musi dostrzec nienaganną i precyzyjną zapisu bibliograficznego, doprowadzonego do perfekcji, tak jakby sporządził *Bibliografię* wyspecjalizowane bibliotekarki, a nie historyczki sztuki. Przy tak kolosalnej pracy, wymagającej nie tylko wielkiej cierpliwości, ale i ogromnej siły woli, aby doprowadzić dzieło do końca, a potknięcia było bardzo łatwo. W tym wypadku są one znikome. Raczej z przekory niż z obowiązku recenzenta pragnę zaznaczyć, że nie przynajmniej się do napisania artykułu o sposobie organizowania wystaw archeologicznych (poz. 2591). Wyszedł on spod pióra Jana Kowalczyka, archeologa i muzeologa. Układ *Bibliografii* z zastosowaniem systemu dziesiętnego jest jasny i logiczny. Starannie zestawiono spis wydawnictw ciągłych, jak również indeksy nazwisk i nazw geograficznych z nieodzownym rozbięciem pozycji na poszczególne muzea w dużych ośrodkach miejskich. Chyba tylko niepotrzebne jest w indeksie miejscowości hasło Polska (przeszło 200 pozycji).

Publikacja wydana została bardzo poprawnie pod względem graficznym (redaktorem tomu była Zofia M. Wiśniewska). Trochę niezbyt poręcznie podzielono *Bibliografię* na trzy zeszyty. Byłoby wygodniej, gdyby najcięższy zeszyt z indeksami połączono z drugim, wówczas całe wydawnictwo byłoby dwutomowe o jednokrotnej grubości woluminów.

Każda krytyczna uwaga recenzenta tak cennej publikacji może wydać się krzywdząca dla Autorek. Pragnę jednak zaznaczyć, że pewne niedostatki wystąpiły tylko w koncepcji ogólnej, a nie w wykonaniu. Zabrakło chyba konsultacji i dyskusji w szerszym gronie specjalistów. Nie ulega jednak wątpliwości, że muzeolodzy i przedstawiciele wielu dyscyplin naukowych: archeolodzy, etnografowie, historycy sztuki używali w postaci tej pozycji doniosły instrument badawczy. Jestem przekonany, że *Bibliografia* będzie miała istotne znaczenie dla przyspieszenia badań nad historią muzealnictwa i nad rozwojem muzeologii polskiej. Został pokonany ważny odcinek na drodze do dzieła pt. *Bibliografia muzealnictwa polskiego*. Nie mam wątpliwości, że stanie się ono udziałem tych samych Autorek, którym za to, co dokonały, należą się słowa uznania i wdzięczności.

Jerzy Kowalczyk

Ochrona pomników historii i kultury. Wyd. Sowiet-skaja Rossija, Moskwa 1973, ss. 192.

Książka ta — to zbiór dokumentów prawnych, w którego skład wchodzi dekrety, postanowienia i rozporządzenia rządu ZSRR i rządu Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej oraz opracowane do nich instrukcje. Zbiór ten zawiera dokumenty wydane w okresie od 1917 do 1970 r., zarówno akty nadal obowiązujące, jak i te, które utraciły moc prawną; wszystkie umieszczone w porządku chronologicznym. Cel, jaki przyświecał wydaniu tego zbioru, był czysto utylitarny, ma on służyć pracownikom resortu kultury, naukowcom oraz aktywistom Towarzystwa Ochrony Pomników Historii i Kultury.

Wstęp profesora nauk historycznych L. Bezkrównego zapoznaje nas z sytuacją prawną zabytków w Rosji. Rosja nie posiadała specjalnego ustawodawstwa w zakresie ochrony pomników historii, architektury i sztuki. Ustawa Budowlana zakazywała burzenia budynków

wzniesionych przed XVIII w., a także przebudowy prowadzącej do zmiany ich charakteru. Instrukcja Komisji Archeologicznej przestrzegała przed samowolnym rozkopywaniem kurhanów. Prawo wspierane było przez towarzystwa ochrony i zachowania pomników przeszłości i sztuki, jakich wiele powstało w licznych guberniach i okręgach (oblastiach) w końcu wieku XIX i na początku XX. Przed pierwszą wojną światową Duma wszczęła przygotowanie projektu ustawy o ochronie pomników przeszłości, wybuch wojny przerwał podjęte prace.

Władza radziecka stworzyła w latach 1917—1924 podstawowe zęby panującego do dziś porządku prawnego we wszystkich dziedzinach, w tym i w dziedzinie ochrony zabytków.

Pierwszy zamieszczony w zbiorze dokument — „*Odezwa Piotrogrodzkiej Rady Delegatów Robotniczych i Żołnierskich*” z listopada 1917 r. wzywa do ochrony mienia będącego dziełem sztuki lub dokumentem. Wiele pierwszych aktów mowo powstałej władzy było podyktowanych doraźną potrzebą; akty te brały pod ochronę państwa pojedyncze, szczególnej wagi obiekty oraz określały podstawę bytu dla ochrony zabytków. Inne dokumenty są tak podstawowe dla ochrony zabytków, jak dla przemysłu dekret o jego nacjonalizacji.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych z dnia 19.IX.1918 r. mówi o zakazie wywozu i sprzedaży za granicę przedmiotów szczególnego znaczenia artystycznego i historycznego. Dekret Rady Komisarzy Ludowych z dnia 5.X.1918 r. „*O rejestracji, ewidencji i ochronie pomników sztuki i przeszłości*” stanowi pierwszą przeprowadzoną przez państwo rejestrację zabytków architektury i zabytków rzeczowych (w Polsce określamy je zabytkami ruchomymi). W dziedzinie ochrony postanawia on m. in., że zmiana właściciela, przemieszczenie i remont nie może odbyć się bez zgody kompetentnego urzędu, oraz dalej, że jeśli właściciel nie zapewnia lub nie jest w stanie zapewnić należytej opieki zabytkowi, to może on mu być odebrany. Dekret Wszechrosyjskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego (odpowiednik Prezydium Rady Ministrów) z dnia 27.XII.1921 r. „*O przedmiotach wartościowych znajdujących się w cerkwiach i klasztorach*” stanowi, że mienie mające wartość historyczno-artystyczną podlega wyłącznemu zarządowi Ludowego Komisariatu Oświaty.

Dekret Rady Komisarzy Ludowych z dnia 16.IX.1921 r. „*O ochronie pomników przyrody, ogrodów i parków*” mówi, że ogrody i parki założone zgodnie z zasadami sztuki ogrodowej lub stanowiące całość z zabytkiem architektury uznane są za zabytek kultury parkowo-ogrodowej.

Wszystkie te akty nie stanowią tylko narzędzia w rękach administracji państwowej, są one także wyrazem pewnej postawy ideologicznej. Przeciwdziałają się nihilistycznym tendencjom ultralewicowych rewolucjonistów, którzy w niszczeniu wszelkiego rodzaju zabytków, w szczególności cerkwi i klasztorów widzieli panaceum na zwalczanie przeżytków przeszłości.

Wszystkie następne akty prawne rozwijają pewne punkty dokumentów już wymienionych bądź je aktualizują.

Interesujące dla inwentaryzatorów zabytków są zamieszczone w książce instrukcje; na uwagę zasługują szczególnie dwie, z których jedna dotyczy porządku ewidencji i rejestracji zabytków sztuki, druga — architektury. Jednolitemu systemowi ewidencji podlegają zabytki w muzeach i w terenie, natomiast nie podlegają ewidencji kopie znanych dzieł sztuki, chyba że są wysokiej klasy, oraz ikony z XVIII i XIX w., jeśli nie są sygnowane. Prace ewidencyjne przeprowadzają pracownicy muzeów, historycy sztuki, architekci, członkowie Związku Plastyków ZSRR oraz kolekcjonerzy. Kartkę ewidencyjną i rejestr zabytków sporządza się na podstawie kart wykonanych w dwóch egzemplarzach — pierwszy dla organów okręgowych, drugi dla republikańskich; dla zabytków w muzeach dochodzi jeszcze jeden egzemplarz pozostający w muzeum. Wprowadzono także obowiązek dorocznych ewidencji uzupełniających.

Kolejne akty prawne dotyczą popularyzacji wiedzy o zabytkach w społeczeństwie. Nakazują one włączyć do akcji popularyzacyjnej środki masowego przekazu, instytucje rozpowszechniania kultury, wydawnictwa muzealne, filmy. Propaganda zabytków włączona została do programu nauczania w szkołach, a także do programu szkoleń politycznych. Prowadzenie wykładów z tego zakresu zalecono szkołom pedagogicznym. Zabytek, a raczej wiedza o nim powinna być elementem wychowania w poczuciu bogatych tradycji i patriotyzmu.

Zwraca uwagę fakt, że wszystkie akty prawne dotyczące zabytków wydane są przez najwyższe organy władzy administracyjnej. Prezydium Rządu powołało

nawet międzyresortowy Komitet d.s. Ochrony Pomników Rewolucji, Sztuki i Kultury. Każdorazowo odpowiednie rozporządzenia odpowiedzialnością za ich wykonanie obarczają Radę Ministrów. A miarą szczebla rozpatrywania tych spraw niech będzie fakt powołania Państwowej Inspekcji Ochrony Zabytków; w Polsce problematyka ochrony zabytków nader rzadko wybiega poza obręb jednego z zarządów w Ministerstwie Kultury i Sztuki. Charakterystyczną cechą prawodawstwa w dziedzinie ochrony zabytków w ZSRR są również dokumenty powstałe na skutek potrzeby chwili oraz liczne zarządzenia pokontrolne, dotyczące spraw merytorycznych, a nie formalnych.

Juliusz M. Maliszewski